

КОМІСАРЧУК Р. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 343.985:343.37

СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ФАКТІВ НЕЗАКОННОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ

В роботі досліджені слідчі ситуації в структурі методики розслідування злочинів, що вчиняються в сфері приватизації державного та комунального майна.

Визначені наукові рекомендації відносно: організації взаємодії слідчих і оперативних підрозділів та органів, які наділені контрольно-владними повноваженнями; використання документальних джерел інформації про організовану злочинну діяльність в сфері приватизації, спеціальних знань при розслідуванні та розкритті вказаних злочинів.

Ключові слова: криміналістика, методика розслідування, криміналістична тактика, слідчі ситуації, злочини у сфері приватизації.

В работе исследованы следственные ситуации в структуре методики расследования преступлений, совершаемых в сфере приватизации государственного и коммунального имущества.

Определены научные рекомендации в отношении: организации взаимодействия следственных и оперативных органов и органов, которые наделены контрольно-надзорными полномочиями; использования документальных источников информации об организованной преступной деятельности в сфере приватизации, специальных знаний при расследовании и раскрытии указанных преступлений.

Раскрыта сущность следственной проверки, изложены методы, средства, приёмы, которые предназначены для выявления признаков данных преступлений на стадии раскрытия уголовного производства.

Ключевые слова: криминалистика, методика расследования, криминалистическая тактика, следственные ситуации, преступления в сфере приватизации.

This describes the fundamental scientific research of the formation bases of investigation method concerning crimes, which are committed in the sphere of privatisation of the state and communal property, The structure of this method is also studied. Conceptual positions of the criminalistic theory of a crime in privatisation sphere are developed. Theoretical positions of criminalistic classification of the indicated crimes are studied. The concept of the criminalistic characteristic of crimes, which are made in sphere of privatisation of the both state and communal property are described with its basic elements.

The essence of a preprosecutorial technique is discovered, its structure and defining methods of characteristics of certain crimes in the prosecution stage are stated. Scientific recommendations are given concerning the organisation of active maintenance of privatisation process, interaction of the inspector and operative authorities with the authorities that possess certain powers; uses of documentary sources of information on the organised criminal activity in the sphere of privatization; special knowledge for disclosing and investigation of the indicated crimes.

Key words: criminalistics, investigation technique, criminalistic tactics, , crimes in privatisation sphere.

Вступ. Початковий етап (приблизно перші десять днів розслідування) інтенсивної роботи щодо розкриття злочину значною мірою визначає успіх подальшої роботи у кримінальному провадженні. Саме в цей період застосовується найширший комплекс криміналістичних методів і засобів розкриття злочину, слідчих та організаційних дій, оперативно-розшукових заходів [1, с. 153-154].

У цьому зв'язку одним із головних завдань методики є розробка типових систем (і підсистем) дій слідчого, що відображають найефективніші шляхи розкриття злочину та сприяють обранню оптимальної системи дій у кримінальному провадженні. А тому етапи розслідування, як справедливо вважає Л.Я. Драпкін, варто розглядати не як звичайні часові відтинки, що послідовно змінюють один одного (за так званою формально-логічною ознакою), а головним чином – як підсистеми слідчих, оперативно-розшукових та інших дій, об'єднаних на підставі спільності вирішуваних з їх допомогою завдань, зумовлених стійкою повторюваністю типових слідчих ситуацій [2, с. 8-16].

Проблемі слідчих ситуацій у розслідуванні корисливих злочинів в сфері економічної діяльності присвячені роботи В.О. Образцова і В.Г. Танасевича, Г.А. Густова, В.І. Рохліна й ін. Крім того, для більшості мо-

нографічних досліджень останнього часу характерне визначення типових слідчих ситуацій і рекомендацій по їхньому вирішенню [3-6].

Найбільш повно й обґрунтовано, на наш погляд, проблема слідчої ситуації, її поняття та зміст були розкриті О.М. Колесниченко і В.О. Коноваловою, які відзначали, що конкретна слідча ситуація являє собою характеристику стану розслідування на даний момент, обумовлену наявністю доказової і оперативної інформації про обставини, які підлягають доведенню, таку, що обумовлює завдання по розкриттю та попередженню злочину [7].

Постановка завдання. З урахуванням особливостей кримінальних технологій злочинів, пов'язаних з незаконною приватизацією, дефіциту у повноті та достовірності отриманої первісної інформації щодо сутності та змісту протиправних дій у зазначеній сфері господарської діяльності, вбачається за доцільне виділити і проаналізувати в нашій статті типові ситуації, що утворюються до прийняття слідчим рішення про відкриття кримінального провадження.

Результати дослідження. Найбільш розповсюджені слідчі ситуації, які складаються в результаті активної діяльності працівників оперативних підрозділів та слідчих щодо виявлення ознак злочинів у процесі приватизації, які слід розглядати в комплексі з відповідним висуненням версій, які в подальшому можуть знайти своє підтвердження, або, навпаки, – спростування, шляхом їх перевірки. А саме одержання інформації про вчинення злочину передбачає, насамперед, використання конфіденційних джерел оперативної інформації у таких структурах: Фонд державного майна та його регіональні відділення і представництва, посередницькі структури, яким Фонд держмайна надав право щодо здійснення аудиторських та консультативних послуг, інвестиційні фонди та товариства покупців.

У розслідуванні злочинів у процесі приватизації державного та комунального майна доцільно виділити три основні інформаційно-методично значущих елементи: 1) подія злочину; 2) особистість злочинця; 3) предмет злочину.

На формування вихідних слідчих ситуацій впливають характер і зміст інформації, отриманої з відповідних джерел при слідчій перевірці (ст. 214 КПК України). Основним завданням слідчого на даному етапі, з урахуванням з'ясування вищезазначених питань, є комплексне виявлення порушень законодавства під час приватизації майна. Вирішення даних питань визначить подальшу перспективу матеріалів щодо наявності складу злочину, сприятиме встановленню місця знаходження грошових коштів, матеріальних цінностей, за рахунок яких може бути ліквідовано заборгованість перед бюджетом, інших обставин, які можуть бути доказами у провадженні та інших фактів правопорушень проти порядку приватизації.

Слідчі ситуації:

1. Надійшла інформація про незаконну приватизацію державного та комунального майна (занижена його вартість; використано в процесі приватизації підроблені приватизаційні документи, приватизовано майно, що не підлягає приватизації; майно приватизовано неуповноваженою особою).

При заниженні оцінної вартості об'єкта приватизації алгоритм початкового етапу розслідування може складатися з таких дій: проведення обшуків з подальшим вилученням всіх документів, в яких можуть відображатися ознаки злочину; при виявленні протиріччя в документах допитати щодо цих фактів осіб, чий підписи присутні на цих документах та тих, що за своїми посадовими обов'язками затверджували документи печаткою; допитати та зафіксувати свідчення експерта, який здійснював оцінку майна; провести вилучення вищевказаних документів; допитати осіб, які проводили списання з метою встановлення факту дійсного списання та справжності підписів осіб, які підписували цей акт, та встановлення факту участі в цих діях посадових осіб (наприклад, надання вказівок); допитують осіб, які відповідають за його збереження. Водночас визначаються і фіксуються документи, що свідчать про наявність та використання такого майна; допитати необхідно осіб, які проводили інвентаризацію, щодо виявленої різниці її із інвентаризаційним описом та наявністю обладнання; допитати членів приватизаційних комісій; призначити експертизу для дослідження їх підписів з метою порівняння зразків підписів з тими, що знаходяться в інвентаризаційному описі; призначити інвентаризацію майна; провести вилучення документів, в яких міститься інформація про посадові обов'язки посадових осіб чи можливих свідків.

При зменшенні вартості внаслідок зміни способу приватизації (при викупі об'єкта) алгоритм первинного етапу розслідування може складатися з таких завдань: провести вилучення книги реєстрації, документів, якими ці порушення підтверджені (заяви на приватизацію, журнал реєстрації таких заяв, протоколи загальних зборів трудового колективу), та допитати осіб щодо причин таких порушень, та яким чином керівництво виходило зі становища, що склалося; вилучити документи, які підтверджують зміну попередньої ціни та призначити додаткову експертизу для оцінки та визначення розміру шкоди; допитати осіб, які теж подавали заяви на придбання майна, вилучити в них копії заяв та письмову відповідь посадових осіб з метою фіксації незаконних дій працівників органів приватизації; вилучити та розглянути документ, що слугував підставою для такого рішення; вилучити посадові інструкції та допитати посадових осіб щодо підстав, відповідно яких було прийняте рішення про зміну способу приватизації.

При зменшенні вартості внаслідок порушень при проведенні аукціону слідчому необхідно провести такі слідчі (розшукові) дії і негласні слідчі (розшукові) дії: провести вилучення (виїмку) книги реєстрації, в яку

заносяться відомості про всіх учасників конкурсу з метою їх подальшого допиту; допитати організаторів конкурсу та посадових осіб, які придбали об'єкт; допитати особу, яка безпосередньо проводила аукціон; вилучити протокол проведення конкурсу та провести його аналіз; потрібно визначити наявність необхідних реквізитів, підписів та печаток з метою подальшого допиту посадових осіб; вилучити та призначити експертизи всіх документів, які складаються в період перед-приватизаційної підготовки об'єкта та безпосередньо при проведенні конкурсу з метою фіксації факту відповідності умов конкурсу та пропозицій суб'єктів, яким було безпідставно відмовлено в участі; допитати особу-переможця конкурсу, якщо він відмовився від угоди, про мотиви відмови; провести вилучення документів, які свідчать про різницю в ціні між початковою ціною (відповідно експертної оцінки) та кінцевою (відповідно договору її купівлі-продажу).

При зменшенні оціночної вартості об'єкта приватизації внаслідок фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства з метою придбання об'єкта за меншу ціну слідчому необхідно: вилучити у державних установах (Бюро технічної інвентаризації, Державний комітет статистики, Фонд державного майна України) відповідні документи (по реєстрації активів об'єкта, заборгованості об'єкта, якщо є, з'ясувати строки її погашення, по обсягах реалізованої продукції та витрат підприємства; поточні й інші рахунки; ненадходження у встановлений термін валютної виручки; площі земель, що перебувають у власності або користуванні); направити запит до господарського суду з метою фіксації факту порушення справи про банкрутство; допитати особу, який реалізоване майно шляхом вилучення та вивчення звітності та бухгалтерського обліку, накладних, товарно-транспортних документів тощо; допитати осіб, які можуть дати свідчення про фактичні обставини вчиненого злочину; провести виїмку документів, що можуть бути використані як докази (баланс підприємства; звіт про фінансові результати та звіт про фінансово-майнове положення та ін.); провести огляд та вилучення документів, які склалися в процесі проведення фінансово-господарських операцій об'єкта приватизації особливо за угодами; допитати осіб, які можуть мати інформацію про обставини вчинення інших дій (головний бухгалтер, юрист або власник, що уклали угоди з підприємством-банкрутом щодо умов, на яких були укладені угоди, на підставі яких були отримані матеріальні цінності від підприємства; працівників компанії-транспортерів; арбітражних керуючих, голів та членів ліквідаційних комісій, розпорядників майна); надати запити в банківські установи, де обслуговується підприємство-банкрут та підприємства-контрагенти по угодах.

Якщо зафіксовано участь у приватизації осіб, які не мають права брати участь у приватизації, слідчому необхідно провести такі слідчі (розшукові) дії і негласні слідчі (розшукові) дії: допитати особу, яка була прийнята на роботу; вилучити документи, які свідчать про прийом особи на роботу перед приватизацією та документи, які свідчать про її участь у приватизації; вилучити відомості на отримання заробітної плати з метою фіксації зрадка підпису особи та призначити експертизу; допитати осіб (працівників відділу кадрів); вилучити або зафіксувати документи, що свідчать про те, що особи, які приймали участь в приватизації, займають посади, відповідно яким заборонено участь у приватизації; вилучити документи або направити запити до державних реєстраційних органів з метою фіксації фактів родинних зв'язків, які унеможливають участь особи у приватизації; допитати реєстратора та вилучити у нього документи, відповідно яких фіксується факт володіння певним відсотком акцій компанії, яка приймає участь у приватизації – особами, які виступають радниками (їх афілійованими особами) або членами їх сімей; вилучити документи з підписами таких осіб; провести огляд та вилучення документів (довіреностей), відповідно яких вищевказані особи делегують свої права іншим особам, та допитати їх щодо цих дій; надати запит у державні реєстраційні органи щодо належності майна певній особі.

Якщо приватизовано об'єкт, що не підлягає приватизації (або приватизація якого прямо заборонена) слідчому необхідно: вилучити нормативний документ, який був підставою для виключення об'єкта зі списку об'єктів, що не підлягають приватизації; допитати огляд та вилучення заяви від посадових осіб об'єкта приватизації про включення до об'єктів, що підлягають приватизації; документів, що підтверджують факт, який виключає можливість приватизації об'єкта та суб'єктивне ставлення до цього факту осіб, які дозволили або проводили приватизацію; подати запит до державної установи, яка повинна контролювати об'єкт, що заборонений до приватизації; допитати осіб, до яких безпосередньо зверталися посадові особи об'єкта приватизації з питанням щодо надання відповідних документів; допитати осіб, які готували та підписували нормативний документ; допитати вказану особу щодо підстав та наявності документів, в яких такі підстави містяться, та мети такого розпорядження; провести виїмку приватизаційної справи об'єкта приватизації з регіонального відділення ФДМУ; допитати посадових осіб ФДМУ щодо законних підстав приватизації та їх участі в оформленні документів; подати запит до банку, через який повинна бути проведена оплата, з метою фіксації факту оплати; у випадку перепродажу майна провести обшук, огляд та вилучення всіх документів, в яких зафіксовано факт купівлі-продажу; допитати посадових осіб суб'єкта господарювання чи особу, яка придбала об'єкт; допитати осіб, які працювали на цьому об'єкті, щодо функціонування цього об'єкту до моменту приватизації або відчуження; надати запит до Єдиного реєстру об'єктів державної власності щодо фактів звернення покупця об'єкту з метою фіксації прямого умислу на придбання.

При продажу об'єкта приватизації продавцем, який не є суб'єктом приватизації і не має права розпоряджатися цим об'єктом, слідчому необхідно провести такі слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (роз-

шукові) дії: провести огляд і вилучення документів, які свідчать що продавець не мав права розпоряджатися державним майном; допитати посадових осіб, які приймали участь у відчуженні з боку продавця щодо суб'єктивного ставлення до їх прав на продаж; надати запит до банківської установи; допитати нотаріуса, який реєстрував угоду щодо обставин, в яких укладалася угода, та визначити фізичних осіб, які приймали участь в її підготовці; надати запит до Господарського суду з метою фіксації факту звернення до суду та ознайомлення з обставинами справи по об'єкту приватизації; зафіксувати наявність галузевих і сумарних квот на придбання державного майна (наприклад, комісія з приватизації майна АПК розподіляє акції підприємств АПК у відповідності з квотами пільгового їх продажу серед сільськогосподарських товаровиробників (51 % акцій) та членів трудового колективу (49%)).

2. Надійшла інформація про недотримання особою обов'язкових умов щодо приватизації державного майна або підприємств та їх подальшого використання. Слідчі здійснюють заходи, послідовність яких залежить від способу вчинення злочину. Так, якщо не подано, або подано сфальсифіковані документи про доходи (або легальність коштів), що використані в процесі приватизації з метою розкриття злочину, необхідно провести наступні слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії: витребування та виїмка документів (фінансових, бухгалтерських, касових ордерів тощо); допитати особу, яка вносила кошти; провести виїмку документів, які були подані особою для обґрунтування походження коштів для приватизації; провести виїмку документів-примірників, що залишилися в організації, яка їх видала, та провести відповідний обшук даних установ; допитати осіб, які безпосередньо подавали документ в органи приватизації, якщо виявлено інтелектуальну чи технічну підробку документа; провести виїмку документів, які слугували підставою для надання неправдивих відомостей, та призначити експертизи; допитати осіб, які оформлювали такий документ, та провести його дослідження на відповідність підписів, бланків, назв організації, печаток та штампів з використанням відповідних спеціалістів; у випадку наявності у діях особи ознак легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом та накласти на них арешт.

Якщо присутнє невиконання інвестиційних зобов'язань чи інших умов приватизації об'єкта, алгоритм слідчих дій наступний: арешт банківських рахунків фізичної або юридичної особи (залежно від суб'єкта господарювання); проведення обшуку та виїмки документів на об'єкті приватизації, що підтверджують проведення приватизації та виконання зобов'язань, з метою порівняння з тими, що знаходяться у регіональному відділенні ФДМУ, і призначення відповідної експертизи; допит осіб контрагентів, за участю яких відбувалася ця операція; якщо в якості інвестиції виступає інтелектуальна власність або менеджерські (управлінські) технології, необхідно провести виїмку документів, що підтверджують цей факт, і призначити експертизи для оцінки їх вартості; допитати посадових осіб відділення ФДМУ щодо їх дій, спрямованих на перевірку виконання інвестиційних зобов'язань; призначити інвентаризації з метою фіксації факту відсутності обладнання, яке було внесено як інвестиція; ревізії за участю співробітників ДСБЕЗ (порівняти результати ревізії з результатами інвентаризації тощо).

Якщо присутнє невиконання умов приватизації об'єкта незавершеного будівництва, алгоритм слідчих дій наступний: накласти арешт на земельну ділянку та на сам об'єкт; провести виїмку документів, у яких містяться: відомості про оцінку вартості об'єкта незавершеного будівництва, розрахунок відновної вартості основних засобів, розрахунок балансової вартості основних засобів у частині витрат, пов'язаних з їх поліпшенням, розрахунок балансової вартості основних засобів, розрахунок балансової вартості повністю зношених основних засобів, розрахунок відновної вартості незавершених капітальних вкладень та устаткування; призначити ревізії; викликати для пояснень службовців Управління земельних ресурсів щодо належності та цільового призначення землі; допитати осіб, які займалися оформленням цього дозволу; провести експертизи документів, що склалися у випадку зміни цільового призначення землі; допитати осіб, які надали дозвіл на зміну цільового призначення землі; допитати працівників будівельної організації, що здійснює будівництво об'єкта; допитати власника об'єкта щодо виявлених допущених порушень і, якщо об'єкт перепроданий новому власнику, то допитати таку особу, провести виїмку договору.

При невиконанні умов оренди та приватизації при роздержавленні об'єктів соціально-культурного призначення слідчому необхідно: провести виїмку документів щодо здачі в оренду окремих дільниць та філіалів; накласти арешт на майно; витребувати документи з ФДМУ — копії договору, який їм був надісланий; допитати осіб, які підписували договір оренди з одного й з іншого боку; провести їх очну ставку; провести виїмку документів з бухгалтерії по розрахунках орендної плати по кожному приміщенню; призначити ревізію за отриманими документами; допитати членів трудового колективу щодо порядку проведення зборів членів трудового колективу; допитати посадових осіб підприємства-орендодавця; витребувати документи, які свідчать про надання дозволу на зміну профілю діяльності об'єкта; допитати особу, яка видала такий дозвіл.

Висновки. У визначених ситуаціях основним завданням слідчого є встановлення особи злочинця або окремих обставин події злочину. Рішення таких завдань може бути досягнутим за допомогою висунення і перевірки версій по встановленню особи злочинця і обставин події злочину. Число та характер версій визначається специфікою кожного із способів вчинення злочинів у процесі приватизації.

Характер і зміст слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій в значній мірі залежать від періоду часу, що пройшов з моменту вчинення злочину до надходження відомостей про нього. Коли він незначний, що буває рідко при вчиненні злочинів у процесі приватизації, то одразу після опитування заявників здійснюються заходи по розшуку злочинця (групи осіб). Якщо в ході розшуку «по гарячим слідам» злочинця не було затримано, або коли з моменту вчинення злочину пройшов тривалий час, сукупність і послідовність дій слідчого повинна бути іншою. Оптимальна система таких дій: допити свідків злочину; обшуки, огляд і вилучення документів та комп'ютерної інформації; виїмка; призначення ревізії, інвентаризації, аудиторських перевірок; допити свідків, проведення інших слідчих (розшукових дій) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Для встановлення події висуваються загальні типові версії: 1) за юридичним змістом: а) вчинено злочин у процесі приватизації державного та комунального майна; б) вчинено інший злочин або правопорушення у процесі приватизації; в) в діях особи немає ознак ні злочину, ні іншого правопорушення. Враховуючи конкретну вихідну інформацію, дані версії можуть бути доповнені типовими версіями.

Тактичними завданнями розслідування в цих ситуаціях та на наступному етапі розслідування мають бути: запобігання спробі зникнення підозрюваної особи та спробі переховування від слідства і суду, а також знищення слідів злочину; забезпечення зберігання документів, у яких фіксується робота проведена по напрямку приватизації певного об'єкта, комп'ютерних мереж відповідної структури; встановлення точних даних, проведення незаконних операцій, які свідчать про порушення процесу приватизації; встановлення кола осіб, причетних до вчинення злочину; встановлення можливих потерпілих від незаконної приватизації державного та комунального майна; встановлення зв'язків підозрюваних осіб; забезпечення відшкодування матеріальних збитків; встановлення, як і ким були використанні кошти, що були одержані в результаті факту незаконної приватизації; виявлення ознак інших економічних злочинів, пов'язаних з процесом приватизації.

Ефективна діяльність підрозділів по виявленню, розслідуванню та попередженню злочинів, що вчиняються у зазначеній сфері, можлива лише при використанні спеціальних знань у різних формах: консультацій спеціалістів, участі їх у ході проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, як результат проведення експертиз. Особливо часто у провадженнях цієї категорії призначаються і проводяться економічні експертизи або їх види (бухгалтерська, фінансово-кредитна, експертиза економіки підприємства), комп'ютерно-технічна, криміналістичні, або у вигляді комплексного дослідження. На одному правовому рівні з ревізорами працюють і аудитори.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика: Криміналістична тактика та методика розслідування злочинів : підруч. для юрид. вузів і ф тів / В. О. Коновалова, Г. А. Матусовський, В. Ю. Шепітько; Нац. юрид. акад. України, Акад. правових наук України. – Х.: Право, 1998.
2. Драпкин Л. Я. Ситуационный подход в криминалистике и проблема периодизации процесса расследования преступлений / Л. Я. Драпкин // Проблемы оптимизации первоначального этапа расследования преступлений. – Свердловск, 1988. – С. 8-16.
3. Лысенко В. В. Расследование уклонений от уплаты налогов, совершенных должностными лицами предприятий, организаций, учреждений / В. В. Лысенко. – Х.: Консум, 1997. – 183 с.
4. Селиванов Н. А. Комментарий к статье Белкина, Быховского, Дулова / Н. А. Селиванов // Социалистическая законность. – 1987. – № 9. – С. 56-60.
5. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження: дис. ... д ра юрид. наук: 12.00.08 / О. Г. Кальман. – Х., 2004. – 433 с.
6. Корж В. П. Теоретичні основи методики розслідування злочинів, скоюваних організованими злочинними утвореннями у сфері економічної діяльності: дис. ... д ра юрид. наук: 12.00.09 / В. П. Корж; Київ. нац. ун т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – 412 с.
7. Коновалова В. Е. Теоретические проблемы криминалистической характеристики / В. Е. Коновалова, Н. А. Колесниченко // Криминалистическая характеристика преступлений: сб. науч. тр. – М., 1984. – С. 15-19.

